

Mudrák József

A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészeti Szemináriumának (Filozófia Tanszékének) története 1914-1949.*

Jelen dolgozatomban a Debreceni Tudományegyetem (az egykori Tisza István-Tudományegyetem) Bölcsészeti Szemináriumának (Filozófiai Tanszékének) kialakulását és történetét kívánom bemutatni az egyetem alapításától (1912), illetve megszervezésétől (1914) kezdve egészen az 1949-es nagy felsőoktatási átalakításig bezárólag, az akkori egyetemi rendszerre jellemző egyszemélyes tanszékek miatt a vezető professzorokra helyezve a hangsúlyt. A korabeli tanrendekből jól kimutatható, hogy ebből a berendezkedésből eredően a professzor érdeklődési területe határozta meg az előadások tematikát, továbbá a tanszék egész profilját is. Fő forrásom a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karának Kari Tanácsulási Jegyzőkönyvei voltak, de emellett felhasználtam a meglévő csekély szakirodalmat, valamint egykori hallgatók visszaemlékezéseit is.

Az egyetem megalakulásakor még együtt volt a filozófia és a pedagógia egy tanszék keretében az újkantiánus felfogást valló, Böhm Károly-tanítvány Tankó Béla¹ vezetése alatt, aki korábban a szászvárosi (Hunyad vm.) gimnáziumban, majd a Református Kollégium Bölcsészeti Akadémiáján tanított filozófiát. Tankó a filozófia mellett a pedagógia tanszék megszervezéséig (1918) pedagógiai tárgyú órákat is tartott, illetve a jogi karon is adott elő filozófiát valamint fontos szerepet töltött be a Diákjóléti Bizottságban is. 1916 májusában meghívták a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem filozófia tanszékének élére, de ő a felkérést nem fogadta el.

Mivel 1914-ben nyilvános rendkívüli tanárnak nevezték ki, a Bölcsészettudományi Kar többszöri felterjesztésére 1916 decemberében nyerte el a nyilvános rendes tanári fokozatot, majd az 1920/21-es tanévben a Bölcsészettudományi Kar dékánja. Húsz év múlva, 1940/41-ben lett ismét dékán, amikor a

* Ez a tanulmány a Bolyai János Kutatási ösztöndíj támogatásával készült. [This study was supported by the János Bolyai Research Scholarship of the Hungarian Academy of Sciences.]

¹ Róla megjelent: Fenyő Imre: Tankó Béla. In: Ungvári János (szerk.): Pedagógusok Arcképcsarnoka 2005. Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület, [Debrecen], 2005. 184-187. pp. – Tankó filozófiájáról részletesen lásd: Varga Zoltán: A Debreceni Tudományegyetem története I. [Debrecen], [1967.] 159-161. pp.

bölcsészkar természettudományi tanszékeit megszűnés fenyegette, közben 1936/37-ben az egyetem rektora, 1937/38-ban prorektora.

Tankó két főkéllégiumot tartott, változóan 2, 3 vagy 4 órában (az 1930-as évektől 2 óras időtartamnál maradt): az egyik valamely nagyobb filozófiai témakört vizsgált (*Esz­tétika, Logika, Lélektan, Az erkölcs filozófiája*), a másik a filozófia történetét taglalta korszakokra bontva (*A Sokrates előtti filozófia, Platon és Aristoteles, A hellenisztikus kor filozófiája, A középkori filozófia, Az újkori filozófia, Kant, A XIX. század filozófiája*). Szemináriumi gyakorlatokat heti 2 órában tartott. Legérdekesebbek az 1-1 óras kiskollégiumai, amelyek változatos, kisebb témakört öleltek fel (*A modern metafizika, A zeneesztétika fő kérdései, A komikum, Az igazság fogalma, Egyén és tömeg*) vagy valamely filozófus munkásságát tárgyalták (*Descartes, Nietzsche, Böhm Károly*).

Már egészen korán, 1918-ban lett magántanára a Bölcsészeti Szemináriumnak Zivuska Jenő besztercebányai, majd debreceni gimnáziumi tanár, aki "A görög filozófia története" tárgykörből habilitált. 1926 januárjában bekövetkezett haláláig tartott ógörög filozófiai tárgyú előadásokat, különösen Platonról és Aristotelesről.

1925-ben lett magántanár Vekerdi Béla, a Református Gimnázium tanára (tárgyköre: "Természetfilozófia és a természettudományi kutatások logikai alapjai"), aki egészen az 1949-es reformig oktatott (közben 1946 szeptemberében nyilvános rendkívüli tanári címmel tüntették ki): többnyire a tárgykörében megjelölt témákat adta elő felváltva félévenként, továbbá volt egy külön kedvenc problémaköre is: "Okság és szabadakarat".

Veszprémy Ferenc iparügyi minisztériumi osztálytanácsos is szerzett 1939-ben magántanári képesítést (tárgyköre: "Természetbölcselet különös tekintettel a szerves életre"), de 1945-ig csak négy félévben tartott előadást tudatvilágunk biológiai alapjairól.

A tanszék saját nevelte volt Kondor Imre: itt tanult, itt doktorált, sok éven át volt gyakornok, illetve tanársegéd. Tankó így vélekedett róla 1934-ben: "kezdettől fogva mindig jobban elmélyülő érdeklődést tanúsított a filozófia iránt s az érdeklődés alól egyszer csak a született filozófus rátermettsége lepett meg, kollokviumaival is, de főleg szemináriumi dolgozataival, amelyekben a filozófia középponti, egyetemes kérdéseit épúgy önálló megvilágítás tárgyává tette, mint elágazó vonatkozásait az élet és az irodalom, vagyis a gyakorlat ezerarcu kérdéseinek megvilágításában."² Kondor 1941-ben habilitált "Az újkori filozófiatörténet rendszertani vonatkozásai" tárgykörből. Meghirdetett órái a lélektan, a világnézet, a közösségi élet problematikájának filozófiai megjelenéséről szóltak.

2 BTK Jegyzőkönyv 1933/34. tanév, X. rendes ülés, 1934. febr. 28. 95. I. a) pont. – Belföldi kutatási ösztöndíj ajánlás (az ösztöndíjat később megkapta).

Tankó Béla az 1925/26-os tanév második felében Bécsben és Berlinben tanulmányi szabadságon volt, ekkor Mitrovics Gyula pedagógiaprofesszor helyettesítette. Tizenhat év múlva, az 1941/42-es tanév II. félévében, Mitrovics Gyula végeleges nyugalomba vonulása után pedig Tankó vezette ideiglenesen a Neveléstudományi Szemináriumot is.

Mikor 1946 januárjában Tankó Béla váratlanul elhunyt, a tanszék mihamarabbi betöltéséig a rokonszak, a pedagógia professzora, Karácsony Sándor vette át a filozófia oktatási feladatainak ellátását. A pár hónapra tervezett helyettesítésből azonban félévek lettek, s akkor jelentkezett a probléma igazán, amikor 1947 szeptemberének közepén Karácsony is beteg lett, így rövid időre Török István, a keresztény erkölcs tan nyilvános rendes tanára a teológiai karon, valamint Vekerdő Béla címzetes nyilvános rendkívüli tanár vezették a Bölcsészeti Szemináriumot.

Egyes csoportok (főként a hallgatóság és a Debreceni Egyetemi Szövetség) hónapok óta követelték Kondor Imre magántanár, nemzetgyűlési képviselő kinevezését, ami a képviselőségi összeférhetlenség miatt csak 1947 szeptemberében valósult meg.³ Pukánszky Béla németprofesszor inkább Bartók György szegedi, majd kolozsvári filozófiaprofesszor meghívását szerette volna elérni, de leszavazták.⁴

Kondor Imre⁵ professzor – amennyire 3 félévből ezt meg lehet ítélni – Tankó témabeosztását vitte tovább, azonban megjelennek új elemek is: az újkori filozófia történetéből külön ismertette a Spinozától Leibnizig terjedő időszakot, valamint újszerű, gyakorlatias választás a *“Forrástanulmányok a praesokratikusokhoz”* c. kollégiuma.

1949 őszén a hagyományos filozófiaoktatás megszüntetése mellett döntöttek a kommunista párt vezetői; a minisztériumban felszólították Kondort, hogy mondjon le a tanszék éléről és valamelyik nagy egyetemi könyvtár vezetője lehet.⁶ 1949 december végéig vezethette tanszékét (*“dr. Kondor Imre ny. r. tanár a filozófia tanszék vezetése alól felmentését és más szolgálati helyre való beosztását [...] kérte a miniszter úrtól.”*⁷ A Filozófiai Intézet vezetője ideiglenesen Juhász Géza irodalomprofesszor lett, az előadásokat Erdélyi Gábor

3 VKM 138097/1947. VI. sz.

4 Egyetemi Tanácsülési jegyzőkönyvek 1945/46. tanév, XVI. rendes ülés, 1946. júl. 12. 376. p. – Juhász Géza és Karácsony Sándor erőltették a Tankóhoz hasonlóan Böhm Károly-tanítvány, idősebb menekült professzor Bartók helyett a jó politikai kapcsolatokkal rendelkező Kondor meghívását. Hiszen ha nem hívják meg Kondort, az *“kedvezőtlen politikai következményekkel járna nemcsak a kar, de az egész egyetem számára.”* (HBmL. XXVI. 1/b. 9. d. 3238/1945-46. RH.) – Szóba kerültek még jelöltként: Bucsay Mihály, Horkay László, Földes Papp Károly, Mátrai László, Muzsnai László, Vatai László.

5 Róla megjelent: Futala Tibor: Kondor Imre (1911-1990). Könyvtáros 40 (1990) 609-611. pp.

6 BTK Jegyzőkönyvek 1956/57. tanév, II. rendes ülés, 1956. dec. 6. 2. pont. (Szabó István egykori dékán visszaemlékezése). – Kondor később a Műegyetem könyvtárának igazgatója lett.

7 BTK Jegyzőkönyvek 1949/50. tanév, IX. rendkívüli ülés, 1950. febr. 9. 55. pont.

demonstrátor, Fegyveres Zsigmond gyakornok és Pétersz László II. évf. hallgató tartották, amíg a filozófiai tanszék helyén megalakult a Marxizmus-Leninizmus Intézet.⁸

Filozófiából a következő pályatételeket tűzték ki:⁹ 1. “A psychologismus és logismus a mai filozófiában, főleg ismeretelméletben és logikában, a többi disciplinákra való kihatásaiban” (1915). 2. “A logicismus és psychologismus vitája az ontológiai és értékelméleti tanokban” (1916). 3. “A pragmatizmus ismeretése és bírálata” (1917). 4. “Az immanens filozófia ismeretése és bírálata” (1918). 5. “A kísérleti lélektan jelentősége az elméletben és gyakorlatban” (1920). 6. “A pragmatizmus kritikai ismeretése” (1921-1923). 7. “Böhm Károly filozófiája” (1923). 8. “Kant filozófiájának valamely részlete szabadon választva: ismeretana, v. esztétikája, v. egyénisége, v. vallástana, v. történelem-bölcslelete” (1924-1926). 9. “Kant esztétikája” (1927-1928). 10. “A Sokrates előtti görög filozófia problémáinak kibontakozása” (1927-1928). 11. “A fenomenologia és a lélektan kritikai összehasonlítása” (1929). 12. “Egy debreceni filozófus ismeretése” (1929). 13. “Az öntudat értelmezése Böhm Károly tanában és a modern lélektanban” (1930-1931). 14. “Platon ideatana” (1932). 15. “A szeretet lélektana” (1932). 16. “Böhm Károly erkölcsfilozófiája. (Az Ember és világa III. és V. k. alapján)” (1933). 17. “A lelki élet funkciói és ezek kölcsönhatása” (1934). 18. “A szabadság jelentése és értéke” (1935-1936). 19. “Descartes filozófiája” (1937). 20. “Böhm Károly értékelmélete” (1938). 21. “Kant kriticizmusának motívumai és ezek érvényesítése a három kritikában” (1939). 22. “A szellem fogalmazásai a modern filozófiában” (1940). 23. “Az idealizmus fajtái” (1940-1942). 24. “Miért érthetőek a dolgok?” (1943). 25. “Lessing vitája a hamburgi Goezevel” (1943-1947). 26. “Kant Prolegoménái a kritikai rendszer kialakulásában” (1944-1947). 27. “A debreceni Kollégium filozófus tanárai” (1948). 28. “A Didaktika fejlődése Kanttól Hegelig” (1948).

8 VKM 1425-4-1/1950. VI. 1. sz.

9 A kitűzött pályatételek megtalálhatók a félévente kiadott Tanrendekben (1914-1949).

Melléklet¹⁰:

A Bölcsészeti (filozófiai) Szeminárium igazgatója:

Dr. Tankó Béla ny. r. (1916. XI. 28-ig ny. rk.) tanár	1914. VIII. 26. – 1946. I. 26.(†)
<i>Dr. Mitrovics Gyula ny. r. tanár (helyettes)</i>	1926. I. 30. – 1926. VI. 30.
<i>Dr. Karácsony Sándor ny. r. tanár (helyettes)</i>	1946. II. 22. – 1947. IX. 15.
<i>Dr. Török István hittud. ny. r. tanár (helyettes)</i>	1947. X. 11. – 1947. XII. 1
<i>Dr. Vekerdi Béla c. ny. rk. tanár (helyettes)</i>	1947. X. 11. – 1947. XII. 1.
Dr. Kondor Imre ny. r. tanár	1947. IX. 10. – 1949. XII. 31.

A Bölcsészeti (filozófiai) Szeminárium segédzemélyzete

Fizetéstelen adjunktus

Dr. Kondor Imre	1947. IX. 1. – 1947. XII. 1.
Dr. Ágoston György	1948. III. 1. – 1949. VIII. 31.

Fizetéstelen tanársegéd

Dr. Kondor Imre	1939. IX. 1. – 1947. VIII. 31.
Dr. Balázs Béla	1946. IX. 1. – 1949. IX. 27.

Díjtalan gyakornok

Kondor Imre	1932. IX. 1. – 1939. VIII. 31.
Boiklieff, Dimo	1932. IX. 1. – 1933. VIII. 31.
Balázs Béla	1941. X. 1. – 1946. VIII. 31.
Szekeres Attila	1945. IX. 1. – 1948. VIII. 31.
Erdélyi Gábor	1948. IX. 1. – 1949. VIII. 31.
Fegyveres Zsigmond	1949. IX. 1. – 1950. VIII. 31.

Díjas könyvtárkezelő-demonstrátor

Dr. Balázs Béla	1946. X. 1. – 1948. VIII. 31.
Erdélyi Gábor	1948. IX. 1. – 1950. VIII. 31.

10 Az összeállítás a Bölcsészettudományi Kari Jegyzőkönyvek (1914-1950) alapján készült.